

Euthanasie in Zuid-Europa

Nieuwe jurisprudentie en wetsvoorstellen

Aart Hendriks¹

De Zuid-Europese lidstaten van de EU zijn disproportioneel hard getroffen door COVID-19. De coronacrisis volgt op de grote aantallen vluchtelingen die via deze landen al jaren de EU bereiken. We zouden haast vergeten dat in deze landen ook andere zaken spelen, zoals met betrekking tot euthanasie. Een blik op Frankrijk, Italië, Portugal en Spanje leert dat de meerderheid van de bevolking voorstander is van wetgeving die levensbeëindiging op verzoek mogelijk maakt. Uitspraken van rechters en wetsvoorstellen wijzen dezelfde kant op. Maar hoe zit het precies? En kunnen we als Nederland iets van de ontwikkelingen in Zuid-Europa leren?

1. Inleiding

Nederland was in 2002 het eerste land ter wereld waarin levensbeëindiging op verzoek (euthanasie) en hulp bij zelfdoding volgens de wet niet langer absoluut verboden zijn. Een arts die hier euthanasie verleent hoeft niet te vrezen voor strafrechtelijke vervolging. Dat geldt overigens alleen als hij handelt volgens de bepalingen van de Wet toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding (Wtl), die op hun beurt voortborduren op jarenlang in de jurisprudentie ontwikkelde zorgvuldigheidseisen. En zo kon het gebeuren dat de Regionale Toetsingscommissies Euthanasie (RTE's) afgelopen jaar 6.361 meldingen van euthanasie kreeg (4,2% van het totaal aantal sterfgevallen), en dat de RTE's in slechts vier gevallen van oordeel waren dat de arts onzorgvuldig had gehandeld.²

In Europa volgden België (2002) en – enige jaren later – Luxemburg (2009) met vergelijkbare wetten. Daarnaast bepaalt het Zwitserse Wetboek van Strafrecht³ dat hulp bij zelfdoding onder bepaalde omstandigheden niet strafbaar is. Soortgelijke wetgeving als in Zwitserland bestaat in Colombia (2014), Canada (2016) en enkele staten in Australië en de Verenigde Staten. Nieuw-Zeeland zal op 19 september dit jaar een bindend referendum houden over de vraag of 'voluntary euthanasia' gelegaliseerd moet worden. Tot op de dag van vandaag zijn de Benelux-landen evenwel de enige die naast hulp bij zelfdoding ook euthanasie onder omstandigheden niet strafbaar stellen.

De Europese Unie en de Raad van Europa hebben geen standpunt ingenomen over dit onderwerp. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) was aanvankelijk zeer afhoudend bij het beoordelen van klachten rond het levenseinde. In de befaamde zaak *Pretty* (2002) erkende het EHRM dat vragen over het levenseinde een botsing opleveren tussen artikel 2 (recht op leven) en arti-

kel 8 EVRM (recht op privéleven, gebaseerd op persoonlijke autonomie).⁴ Hoewel het recht op leven volgens het EHRM niet kan worden uitgelegd als een recht om te sterven,⁵ onderstreepte het EHRM in de zaak *Pretty* de menselijke waardigheid en het recht van wilsbekwame volwassenen om toestemming te weigeren voor een medische behandeling, ook als dat de dood tot gevolg heeft.⁶ Daarop volgden diverse andere uitspraken van het EHRM over levenseindevraagstukken, in het bijzonder afkomstig uit Zwitserland.⁷ Uit die uitspraken kan de voorzichtige conclusie worden getrokken dat het EHRM het aan de verdragsstaten overlaat om eigen regels op te stellen over het

Auteur

1. Prof. mr. A.C. Hendriks is hoogleraar gezondheidsrecht aan de Universiteit Leiden en als medewerker gezondheidsrecht verbonden aan dit blad.

Noten

- Regionale Toetsingscommissies Euthanasie, Jaarverslag 2019, Den Haag: RTE's april 2020.
- Deze bepalingen gaan terug op het Wetboek van Strafrecht van 21 december 1937, van kracht sinds 1 januari 1942. De paragraaf over doodslag werd via een federale wet van 23 juni 1989 gewijzigd en is van kracht sinds 1 januari 1990.
- EHRM 29 april 2002, *Pretty/het VK*, 2346/02, ECLI:CE:ECHR:2002:0429JUD000234602, NJ 2004/543, m.nt. E.A. Alkema, NJCM-Bulletin 2002, p. 910, m.nt. B.E.P. Myjer,

EHRC 2002/47, m.nt. J.H. Gerards en H.L. Janssen.

5. Idem par. 39.

6. Zie ook EHRM 10 juni 2010, *Jehovah's Witnesses of Moscow e.a./Rusland*, 302/02, ECLI:CE:ECHR:2010:0610JUD00030202,

EHRC 2010/89, m.nt. J.H. Gerards, GJ 2010/111, m.nt. A.C. Hendriks.

7. EHRM 20 januari 2011, *Haas/Zwitserland*, nr. 31322/07, ECLI:CE:ECHR:2011:0120JUD003132207, EHRC 2011/53, m.nt. G.A. den Hartogh, GJ 2011/53, m.nt. A.C. Hendriks en EHRM 14 mei 2013, *Gross/Zwitserland*, 67810/10, ECLI:CE:ECHR:2013:0514JUD006781010, EHRC 2013/152, m.nt. A.C. Hendriks. Zie ook EHRM 19 juli 2012, *Koch/Duitsland*, 497/09, ECLI:CE:ECHR:2012:0719JUD00049709, EHRC 2012/220, GJ 2012/147, m.nt. J.H.H.M. Dorscheidt.

beëindigen van het leven, mits verenigbaar met artikel 2 EVRM.⁸ Nederland en de overige Benelux-staten hoeven derhalve niet bang te zijn dat hun euthanasiewetten strijdig zijn met het EVRM – en datzelfde geldt voor andere landen die besluiten om dergelijke wetten aan te nemen.

Lange tijd werd aangenomen dat in Zuid-Europa euthanasie en hulp bij zelfdoding onbespreekbaar zijn. Dat zou te maken hebben met de invloed van de katholieke kerk. Dat verklaart waarom in alle landen rond de Middellandse zee euthanasie tot op heden strafbaar is. Hoewel de katholieke kerk zich sterk blijft verzetten tegen een verandering in deze situatie, blijkt uit de jurisprudentie en wetgevingsinitiatieven dat deze zaken aan het veranderen zijn, in ieder geval in Frankrijk, Italië, Spanje en Portugal. In deze bijdrage sta ik stil bij deze ontwikkelingen en kijk ik tot slot of Nederland hiervan iets kan leren.

2. Frankrijk en Italië

De Franse en Italiaanse strafwetgeving verbieden iedere vorm van euthanasie en hulp bij zelfdoding. Toch is dit verbod minder absoluut dan op het eerste gezicht lijkt.

De Franse en Italiaanse strafwetgeving verbieden iedere vorm van euthanasie en hulp bij zelfdoding. Toch is dit verbod minder absoluut dan het op het eerste gezicht lijkt

De Franse senaat verwierp in 1980 een wetsvoorstel van senator Caillavet waarmee Frankrijk wellicht als eerste land euthanasie zou decriminaliseren. Voor deze *Proposition de loi relative au droit de vivre sa mort* (wetsvoorstel aangaande het recht om te sterven) bestond evenwel te weinig politieke steun. In 2005 was dat anders met de *Loi relative aux droits des malades et à la fin de vie* (wet aangaande de rechten van zieken en het einde van het leven). Dit wetsvoorstel werd unaniem door de Nationale Assemblée aangenomen. Deze wet, kortweg de *Loi Leonetti*, verbiedt het zinloos medisch handelen (*acharnement thérapeutique*) en staat het aldus toe dat een patiënt na het verlenen van palliatieve sedatie komt te overlijden. Aan een dergelijk besluit dient wel een consultatie vooraf te gaan. Daarnaast is toestemming van de patiënt of zijn naasten vereist om de behandeling te staken. De *Loi Leonetti* heeft geen verandering gebracht in het strafrechtelijk verbod van euthanasie en hulp bij zelfdoding. Uit een veelbesproken zaak *Lambert*, die ook meermaals aan het EHRM werd voorgelegd, blijkt bovendien dat een besluit van de artsen om de behandeling van een patiënt te staken, in de praktijk op veel weerstand kan rekenen, ook al kan de patiënt naar medische maatstaven niet meer herstellen.⁹

In 2016 onderging de *Loi Leonetti* een verandering. De *Loi Claeys* staat een palliatieve behandeling in termen van een diepe en continue sedatie toe. Daarnaast benadrukt deze aanvulling op de *Loi Leonetti* dat het de behandelend arts niet is toegestaan een ingrijpende behandeling toe te passen enkel met het doel het leven van de patiënt te verlengen. Tot slot bepaalt de *Loi Leonetti-Claeys* thans dat een arts de wens van een patiënt om niet meer te worden behandeld dient te respecteren.

Sinds 2005 zijn in Frankrijk enkele wetsvoorstellen ingediend met als doel euthanasie te decriminaliseren. Hoewel eind 2018 89% van de Franse bevolking voorstander was van het decriminaliseren van bepaalde vormen van euthanasie of hulp bij zelfdoding,¹⁰ werden al deze voorstellen door het Parlement verworpen. Op dit moment is er geen nieuw wetsvoorstel aangaande euthanasie voorgelegd aan het Franse Parlement.

Tot voor kort was er in Italië weinig debat over het decriminaliseren van euthanasie en hulp bij zelfdoding. Weliswaar waren er enkele zaken geweest waarin naasten de rechter hadden verzocht de behandeling van een terminaal zieke patiënt te beëindigen, maar die verzoeken werden alle afgewezen. Dat geldt ook voor de zaak *Eluana Englaro*, over een vrouw die in 1992 op 20-jarige leeftijd in een vegetatieve status was beland. De zaak werd door een aantal personen en belangenorganisaties aan het EHRM voorgelegd. Klagers werden door het EHRM evenwel *ratione personae* niet-ontvankelijk verklaard.¹¹ In deze situatie van gebrek aan inhoudelijke juridische toetsing kwam verandering door een uitspraak van het Constitutioneel Hof (*Corte costituzionale della Repubblica Italiana*) van 25 september 2019 in de zogenaamde zaak *Fabo*. Fabo (voluit Fabiano Antoniani) was in 2014, op 37-jarige, als gevolg van een auto-ongeluk verlamd geraakt en blind geworden. Omdat zijn wens om te sterven niet ten uitvoer kon worden gebracht in Italië, bracht parlementariër Marco Cappato Fabo naar Zwitserland alwaar hij als gevolg van hulp bij zelfdoding kwam te overlijden. Daarop werd Cappato strafrechtelijk vervolgd in Italië wegens overtreding van art. 58o Wetboek van Strafrecht (het verbod van aanzetten tot en helpen bij zelfdoding). Het Hof van Assisen van Milaan vroeg daarop het Constitutioneel Hof om zich uit te spreken over de grondwettigheid van deze bepaling. Het Constitutioneel Hof oordeelde dat hulp bij zelfdoding onder bepaalde omstandigheden niet strafbaar is en riep het Parlement op 'met gepaste discipline te interveniëren'. Met andere woorden, het Constitutioneel Hof gaf opdracht aan het Parlement om dit onderwerp via wetgeving te regelen. Voor zover bekend is een dergelijk wetsvoorstel tot op heden nog niet ingediend.

Aan dit alles moet worden toegevoegd dat volgens een eind 2019 uitgevoerd onderzoek 68% van de Italianen voorstander is van het decriminaliseren van euthanasie onder bepaalde omstandigheden. Volgens datzelfde onderzoek is 12% tegenstander.¹² Hieruit volgt dat de steun voor het decriminaliseren in Italië lager is dan in Frankrijk, maar dat ook in Italië twee derde van de bevolking de wetten graag veranderd ziet worden.

3. Spanje en Portugal

In Spanje en Portugal bevindt het euthanasiedebat zich in een volgend stadium. Net als in Frankrijk waren in beide

In Spanje en Portugal bevindt het euthanasiedebat zich in een volgend stadium

landen wetsvoorstellen aan de respectievelijke parlementen voorgelegd. Dit jaar, in 2020, hebben de lagerhuizen van beide landen (*Congreso resp. Assembleia da República*) ingestemd met wetsvoorstellen tot decriminalisering van euthanasie en hulp bij zelfdoding.

In Spanje is al enige jaren bekend dat het overgrote deel van de bevolking voorstander is van het decriminaliseren van euthanasie. Volgens recente onderzoeken geldt dat voor 84¹³ à 85%¹⁴ van de bevolking. Dit hoge percentage is mede beïnvloed door een aantal rechtszaken, waarvan enkele zijn voorgelegd aan het EHRM.¹⁵ Het hoge aantal Spanjaarden dat voorstander is van wetswijziging, geeft aan dat velen een wijziging willen van het strafrechtelijk verbod van hulp bij zelfdoding, zoals neergelegd in art. 143 van het Wetboek van Strafrecht (*Código Penal*). Niettemin wees een meerderheid van het Congres in 2018 twee wetsvoorstellen tot legaliseren van euthanasie van de hand. Een van de twijfels in het parlement betrof de steun onder artsen voor het wetsvoorstel. Het heeft immers geen zin een wet aan te nemen als die wegens een gebrek aan medewerking door de beoogd uitvoerders niet effectief is. Daarop organiseerde de afdeling Biskaje (Baskenland) van de artsenorganisatie *Organización Médica Colegial de España* een enquête onder haar leden. Een ruime meerderheid van de Baskische artsen juichte wetgeving inzake euthanasie toe (86%).¹⁶ Daarop volgden in 2019 soortgelijke onderzoeken in opdracht van de artsenorganisatie uitgevoerd onder artsen in Madrid,¹⁷ Las Palmas (Canarische eilanden)¹⁸ en Tarragona (Catalonië).¹⁹ De steun van artsen uit die regio's voor decriminalisering van euthanasie was vergelijkbaar, rond de 80%. Net als in Baskenland gaf bijna 30% van de artsen in deze afdelingen aan dat zij zelf geen euthanasie wensen uit te voeren. Daarmee was de steun voor wetgeving onder artsen bijna even hoog als onder de algemene bevolking.

Omdat Spanje in 2019 geruime tijd alleen over een demissionaire regering beschikte duurde het tot begin 2020 dat de regering een uit 2018 stammend initiatief

wetsvoorstel ter regulering van euthanasie (*Proposición de Ley Orgánica de regulación de la eutanasia*)²⁰ aan het *Congreso de los Diputados* werd voorgelegd. Op 11 februari 2020 nam het Congres het oorspronkelijk door de sociaal-democratische partij (PSOE) opgestelde wetsvoorstel²¹ met ruime meerderheid aan: 201 stemmen voor bij 140 tegenstemmen en 2 onthoudingen. Tegenstanders van het wetsvoorstel waren parlementariërs van de christendemocratische Volkspartij (PP) en de rechts-populistische Vox. Deze laatste partij beschuldigt de regering Sánchez thans het wetsvoorstel inmiddels in de praktijk te brengen door ouderen in verzorgingstehuizen op barbaarse wijzen te vermoorden.²² Het voornemen was – maar we spreken nog voor de uitbraak van de coronacrisis – om het wetsvoorstel voor eind 2020 in werking te laten treden. Hoe dan ook, de Senaat (hogerhuis) kan gedurende twee maanden zijn veto uitspreken tegen dit wetsvoorstel dan wel amendementen indienen (art. 90 Constitutie). Het lijkt er niet op dat de Senaat gebruik maakt van deze bevoegdheden.

Het Spaanse wetsvoorstel voorziet in het decriminaliseren van euthanasie en hulp bij zelfdoding bij personen met een ernstige, chronische en invaliderende ziekte op basis van vrije en geïnformeerde toestemming. Het verzoek om euthanasie moet afkomstig zijn van een volwassene en wilsbekwame persoon met de Spaanse nationaliteit of met een legale verblijfsstatus in Spanje. Tussen het eerste verzoek om euthanasie en het tweede verzoek moet sprake zijn van een bedenktijd van 15 dagen. De verantwoordelijk arts is verplicht in die periode eerst te bezien of er nog alternatieve behandelmethoden bestaan voor de patiënt en, zo nee, een andere arts te consulteren. Na het positieve advies van de tweede arts is de verantwoordelijk arts verplicht het verzoek voor te leggen aan de nog in te stellen Evaluatie- en Controle Commissie (CEC), een instelling vergelijkbaar met onze RTE. Al deze stappen in dit besluitvormingsproces dienen op zeer korte – in het wetsvoorstel – neergelegde termijnen te worden doorlopen om de euthanasie na 15 dagen te kunnen uitvoeren. Na de euthanasie of hulp bij zelfdoding dient de verantwoordelijk arts binnen maximaal vijf dagen te rapporteren aan de Evaluatie- en Controle Commissie. Deze commissie bepaalt dan of het overlijden kan worden aangemerkt als een natuurlijke dood.

Hoewel in de toelichting bij het wetsvoorstel wordt gesproken over een individueel recht op euthanasie met verwijzingen naar de rechtspraak van het EHRM en de

8. EHRM 23 januari 2018, *Afri en Biddarri / Frankrijk* (ontv.besl.), 1828/18,

ECLI:CE:ECHR:2018:0123DEC000182818, EHRC 2018/51, m.nt. A.C. Hendriks.

9. EHRM 28 juni 2017, *Gard e.a./het VK* (ontv.besl.), nr. 39793/17,

ECLI:CE:ECHR:2017:0627DEC003979317, EHRC 2017/193 m.nt. J.H. Gerards,

GJ 2017/125, m.nt. A.C. Hendriks en EHRM 5 juni 2015, *Lambert e.a./Frankrijk*

(GC), nr. 46043/14, ECLI:CE:ECHR:2015:0605JUD004604314,

EHRC 2015/171, m.nt. J.H. Gerards, GJ 2015/25, m.nt. A.C. Hendriks.

10. <https://www.sudouest.fr/2018/01/03/pma-gpa-fin-de-vie-les-francais-favorables-a-une-evolution-des-lois-4081311-4696.php>

11. EHRM 20 november 2008, *Ada Rossi e.a./Italië* (ontv. besl.), nr. 55185/08,

ECLI:CE:ECHR:2008:1216DEC005518508.

12. <https://www.statista.com/statistics/1079812/opinion-on-euthanasia-in-italy/>

13. <https://metrosopia.org/muerte-digna/>

14. <https://www.ipsos.com/es-es/el-85-de-los-espanoles-favor-de-regularizar-la-eutanasia>

15. ECieRM 17 mei 1995, *Sampedro Camean/Spanje* (ontv.besl.), nr. 25949/94,

ECLI:CE:ECHR:1995:0517DEC002594994 en EHRM 26 oktober 2000, *Sanles Sanles/ Spanje* (ontv.besl.), nr. 48335/99,

ECLI:CE:ECHR:2000:1026DEC004833599.

16. <https://www.cmb.eus/informe-encuesta-eutanasia-y-suicidio-medicamente-asistido-del-cmb>

17. <https://derechoamoris.org/wp-content/uploads/2019/12/2019-encuesta-CMMa-drip.pdf>

18. <https://derechoamoris.org/wp-content/>

[uploads/2019/12/2019-encuesta-CMLas-Palmas.pdf](https://derechoamoris.org/wp-content/uploads/2019/12/2019-encuesta-CMLas-Palmas.pdf)

19. <https://derechoamoris.org/wp-content/uploads/2019/12/2019-encuesta-CMTarragona.pdf>

20. http://www.congreso.es/public_oficial/L12/CONG/BOCG/B/BOCG-12-B-270-1.PDF

21. http://www.congreso.es/public_oficial/L14/CONG/BOCG/B/BOCG-14-B-46-1.PDF

22. 'Vox acusa al Gobierno de aplicar una "eutanasia feroz" con el coronavirus', *El País*, 13 april 2020.

situatie in andere landen, bestaat er geen plicht voor artsen om mee te werken aan de uitvoering van een verzoek. Sterker, de wet kent artsen expliciet het recht toe op 'sanitaire gewetensbezwaren' (art. 3 onder f).

Binnen twee weken na de stemming in het Spaanse Congres werd ook de Portugese *Assembleia da República* gevraagd te stemmen over een wetsvoorstel tot decriminalisering van euthanasie en hulp bij zelfdoding.²³ Op 20 februari 2020 werd dit voorstel met een ruime meerderheid aangenomen: 127 voor, 86 tegen en 10 onthoudingen. Anders dan in Spanje betreft het in Portugal niet één maar vijf wetsvoorstellen. De onderlinge verschillen zijn evenwel beperkt. Het is opvallend dat de Portugese wetsvoorstellen grotendeels overeenkomen met het Spaanse wetsvoorstel. Het grote verschil tussen Spanje en Portugal betreft de steun onder de bevolking en van artsenorganisaties voor het decriminaliseren van euthanasie en hulp bij zelfdoding. Van de bevolking steunt 'slechts' 50,5% invoering van wetgeving en is ruim 25% tegenstander.²⁴ De Ethische Raad van de artsenorganisatie is verklaard tegenstander van wetgeving.²⁵ Daarmee is de Portugese context bepaald anders dan de Spaanse, zeker nu Spaanse artsen in meerderheid voorstander van euthanasiewetgeving zijn.

Zoals gezegd, de Portugese wetsvoorstellen lijken in veel opzichten op het Spaanse wetsvoorstel. Ook de Portugese wetsvoorstellen benadrukken de individuele autonomie van mensen. Tegelijkertijd bepalen de de Portugese wetsvoorstellen dat er geen constitutioneel recht op 'actieve euthanasie' bestaat en evenmin een recht om te sterven. Anders dan in Spanje wordt in de Portugese wetsvoorstellen uitsluitend naar de eigen Grondwet en relevante bepalingen in het Wetboek van Strafrecht (art. 134 en 135) verwezen, alsmede naar door juristen geschreven commentaren hierop.

Net als in Spanje voorzien de Portugese wetsvoorstellen in het decriminaliseren van euthanasie en hulp bij zelfdoding bij volwassen personen die extreem lijden, met onherstelbaar letsel of een onbehandelbare en fatale aandoening. Het verzoek moet zijn gebaseerd op vrije en geïnformeerde toestemming. Het verzoek moet schriftelijk worden ingediend, door een wilsbekwame persoon met de Portugese nationaliteit of met een legale verblijfsstatus in Portugal. Het schriftelijk verzoek dient te worden ingeschreven in een op te richten Speciaal Klinisch Register (RCE). Daarop volgt een procedure ter goedkeuring van het verzoek, vergelijkbaar met de Spaanse procedure, inclusief consultatie van een andere arts en een oordeel van een op te richten Verificatie en Evaluatie Commissie (CVA). Aan dit proces is geen tijdslimiet verbonden. Indien er twijfels zijn over de wilsbekwaamheid van de persoon met een levens-

eindeverzoek dient een psychiater als tweede arts te worden geconsulteerd. Wat ook anders is in de Portugese wetsvoorstellen in vergelijking met Spanje is dat euthanasie en hulp bij zelfdoding ook kunnen worden verleend door een verpleegkundige onder supervisie van een arts. Net als het Spaanse wetsvoorstel benadrukken de Portugese wetsvoorstellen het recht van artsen en verpleegkundigen te weigeren met een beroep op gewetensbezwaren. Wets technisch valt tot slot op dat de Portugese wetsvoorstellen, anders dan het Spaanse wetsvoorstel, voorzien in wijziging van de betreffende bepalingen in het Wetboek van Strafrecht.

4. Lessen voor Nederland?

Aangezien in Frankrijk en Italië op dit moment nog geen wetsvoorstel voorligt ter decriminalisering van euthanasie en/of hulp bij zelfdoding, zie ik alleen of de Spaanse en Portugese wetsvoorstellen voor Nederland elementen bevatten waar we in Nederland van kunnen leren. Op het eerste gezicht is dat niet het geval.

Opvallend zijn bovenal de overeenkomsten tussen de Nederlandse Wtl en de Spaanse en Portugese wetsvoorstellen. Zo bevatten beide laatste een lijst die grotendeels overeenkomt met art. 2 Wtl. Op onderdelen zijn de Spaanse en Portugese eisen strenger. Zo moet het euthanasieverzoek, anders dan in Nederland, afkomstig zijn van een volwassen ingezetene, op schrift zijn gesteld en kan een verzoek om euthanasie slechts in behandeling worden genomen bij in beginsel terminale ziekten. In Nederland kennen we deze eisen niet. De Spaanse en Portugese wetsvoorstellen zijn ook strenger dan de Wtl met betrekking tot personen bij wie twijfels bestaan aangaande hun wilsbekwaamheid. De te consulteren arts moet positief adviseren over het euthanasieverzoek – een eis die we in Nederland evenmin kennen; de uitvoerend arts mag zelf beslissen. Daar staat tegenover dat de Spaanse wetgeving een gedetailleerd tijdspad heeft waarbinnen het verzoek moet worden beoordeeld en de Portugese wetsvoorstellen het verlenen van euthanasie door een verpleegkundige onder supervisie van een arts toestaan. De Wtl kent geen tijdspad en de Wtl bepaalt dat euthanasie en hulp bij zelfdoding alleen door artsen mag worden verleend. Ook anders dan in Nederland bepalen de Spaanse en Portugese wetsvoorstellen dat een euthanasieverzoek reeds vooraf door een daartoe speciaal ingestelde toetsingscommissie moet worden geaccordeerd. Zonder goedkeuring van deze commissie mag de euthanasie of hulp bij zelfdoding niet worden verleend. In Nederland kennen we uitsluitend een vorm van toetsing achteraf.

Gesteld dat het oordeel van deze commissie daadwerkelijk binnen enkele dagen kan worden verkregen, dan lijkt me dat een voordeel voor de artsen die in beginsel bereid zijn euthanasie of hulp bij zelfdoding te verlenen. De betrokken arts weet dan dat de commissie – in Nederland de RTE – kan instemmen met het verzoek, zodat de toetsing achteraf zich dan kan beperken tot de beoordeling van de zorgvuldigheid van de uitvoering van de euthanasie of hulp bij zelfdoding. Nederlandse artsen ontberen die zekerheid. Toegegeven, een dergelijke toetsing vooraf zorgt voor het nodige papierwerk en kan de uitvoering van euthanasie vertragen. Dat kan derhalve ook contraproductief zijn.

Het komt mij voor dat het ook in Nederland wenselijk is om te bezien of de euthanasie of hulp bij zelfdoding in

Het grote verschil tussen Spanje en Portugal betreft de steun onder de bevolking en van artsenorganisaties voor het decriminaliseren van euthanasie en hulp bij zelfdoding

Ook anders dan in Nederland bepalen de Spaanse en Portugese wetsvoorstellen dat een euthanasieverzoek reeds vooraf door een daartoe speciaal ingestelde toetsingscommissie moet worden geaccordeerd

voorkomende gevallen ook door een (bekwaam) verpleegkundige onder supervisie van een arts kan worden uitgevoerd. Dat euthanasie en hulp bij zelfdoding in Nederland uitsluitend door artsen mag worden uitgevoerd heeft alles te maken met de euthanasiezaken die voor de Wtl door de rechter zijn getoetst. Dit betrof alleen artsen. De meeste mensen – ook in Spanje – denken ook dat een arts als geen ander een vertrouwensband met een patiënt heeft en ter zake deskundig is. Daar staat evenwel tegenover dat de relatie van een patiënt met een arts van het Expertisecentrum Euthanasie (voorheen: levenseinde kliniek) doorgaans van korte duur is en patiënten soms met verpleegkundigen een minstens zo intensieve band hebben als met een arts. Ik zie daarom geen principiële bezwaren tegen uitbreiding van de groep beroepsbeoefenaren die onder voorwaarden euthanasie en hulp bij zelfdoding mogen verlenen.

De overige eisen uit de Spaanse en Portugese wetsvoorstellen zou ik in Nederland niet willen overnemen. Dat geldt ook voor de ‘wachttijd’ in het Spaanse wetsvoorstel van minstens 15 dagen. Ook het verplicht inschakelen van een psychiater, in de Portugese wetsvoorstellen, bij patiënten bij wie er twijfels zijn aangaande de wilsbekwaamheid vind ik geen meerwaarde hebben ten opzichte van de huidige praktijk in Nederland. Los van de omstandigheid dat wilsbekwaamheid in beginsel door iedere arts moet kunnen worden beoordeeld, is het inschakelen van een tweede consulent in zaken waarin volgens de RTE ‘extra zorgvuldigheid’ is vereist in Nederland al goed gebruik.

Voor opname van een recht om hulp bij euthanasie of hulp bij zelfdoding te weigeren in de Wtl zie ik evenmin noodzaak. Euthanasie is in Nederland geen gewoon medisch handelen, waarbij de patiënt opdrachtgever is in de zin van het Burgerlijk Wetboek, maar bijzonder medisch handelen dat valt binnen de reikwijdte van het Wetboek van Strafrecht. In dergelijke situaties bestaat er geen plicht voor artsen om mee te werken aan het verzoek van een patiënt.

Ook in Spanje en Portugal zal straks, na invoering van de uiteindelijke wetten, een belangrijke rol zijn weggelegd voor de toetsingscommissies. Dat vraagt om waarborgen aangaande de onafhankelijkheid commissies en haar leden. Dat blijft, net als in Nederland, een kwetsbaar punt nu commissies hun eigen ‘jurisprudentie’ kunnen vormen zonder dat is voorzien in enige vorm van ingrijpen door derden.²³

5. Conclusie

Uit het bovenstaande blijkt dat er ook in Zuid-Europa volop wordt nagedacht en gediscussieerd over het decriminaliseren van euthanasie en hulp bij zelfdoding. In Spanje en Portugal liggen concrete wetsvoorstellen op tafel, die in beide landen voorliggen in de Senaat ter goedkeuring. Deze wetsvoorstellen stuiten niet op bezwaren van de EU of de Raad van Europa, daar zij bovenal meer restricties bevatten dan de Wtl.

Bestudering van deze wetsvoorstellen leert dat ze grote overeenkomsten hebben met de Nederlandse Wtl. In het algemeen zijn de Spaanse en Portugese wetsvoorstellen evenwel iets strenger dan de Wtl. Mits dat snel en op eenvoudige wijze kan, acht ik alleen een voorafgaande goedkeuring door de RTE en het bieden van een mogelijkheid om euthanasie en hulp bij zelfdoding in voorkomende gevallen ook door een verpleegkundige onder supervisie van een arts te laten verlenen onderwerpen die in de Wtl zouden kunnen worden overgenomen.

Het was de bedoeling dat het Spaanse wetsvoorstel nog voor het zomerreces door de Spaanse senaat zou worden goedgekeurd. Of dat gelet op de coronacrisis lukt is twijfelachtig. Ondanks de noodtoestand waaronder Spanje tot 21 juni 2020 gebukt gaat, blijft de steun van de bevolking en zorgverleners voor wetgeving onveranderd groot.

Welk tijdspad in Portugal wordt gevolgd is nog grotendeels onzeker. Er is een roep onder tegenstanders van de wetsvoorstellen om een referendum te organiseren. Ook de Portugese president, Marcelo Rebelo de Sousa, kan het wetgevingsproces bemoeilijken, bijvoorbeeld door de wetsvoorstellen te laten toetsen door het Constitutionele Hof. De Portugese Grondwet bepaalt immers dat het leven onschendbaar is (art. 24) en de doodstraf is verboden (art. 2). Bij dit alles komt dat de Portugese artsen en verpleegkundigen grote aarzelingen hebben over de wetsvoorstellen, hetgeen de implementatie van de wetsvoorstellen kan bemoeilijken. Daaraan dient direct te worden toegevoegd dat de meeste artsen in Nederland ook lange tijd medewerking weigerden aan verzoeken om euthanasie en hulp bij zelfdoding. Mede onder invloed van de roep vanuit de bevolking, wetgeving en een veranderd standpunt van de eigen beroepsorganisaties is hierin verandering gekomen. Niet is uitgesloten dat dit in Portugal ook gebeurt. •

23. <http://app.parlamento.pt/webutils/docs/doc.pdf?path=6148523063446f764c324679595842774f6a63334e7a637664326c756157357059326c6864476c3259584d7657456c4a535339305a58683062334d766>

34770734f444d794c56684a53556b755a47396a&fich=pjl832-XIII.doc&inline=true
24. https://www.lusa.pt/article/UsrRdlrU_ZwTiNeR6mVBbTMSZM5iuSI1/portugal-over-half-favour-euthanasia-survey

25. <https://www.dn.pt/edicao-do-dia/13-fev-2020/eutanasia-ordem-dos-medicos-chumba-todos-os-projetos-de-lei--11815631.html>
26. A.C. Hendriks, ‘Meer (toe)zicht op

toetsing euthanasie dringend gewenst’, *NJB* 2014/976, afl. 19, p. 1308-1312.